

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЗВО НА ЇХ
ПРЕСТИЖНІСТЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СТРУКТУРИ СИСТЕМИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 336:378(477)

Осіпова Ю.С.,
студентка 1 курсу другого
магістерського рівня вищої освіти
факультету економічної інформатики
ХНЕУ ім. С.Кузнеця

Анотація. У статті висвітлено такі наслідки демографічної кризи в Україні 1990-их рр., як зниження чисельності студентів в університетах, академіях, інститутах та, відповідно, оптимізація кількості освітніх установ. Проаналізовано, яким чином в нових умовах діє система фінансування вищої освіти. Розглянуто важливий її недолік. Виявлена залежність престижності закладу вищої освіти (ЗВО) серед абітурієнтів від обсягу державного замовлення, а також, як обсяг видатків державного бюджету впливає на залучення ЗВО альтернативних джерел фінансування.

Аннотация. В статье освещены такие последствия демографического кризиса в Украине 1990-х гг., как снижение численности студентов в университетах, академиях, институтах и, соответственно, оптимизация количества образовательных учреждений. Проанализировано, каким образом в новых условиях действует система финансирования высшего образования. Рассмотрен важный ее недостаток. Выявлена зависимость престижности заведения высшего образования (ЗВО) среди абитуриентов от объема государственного заказа, а также, как объем расходов государственного бюджета влияет на привлечение ЗВО альтернативных источников финансирования.

Annotation. The article highlights the consequences of the demographic crisis in Ukraine in the 1990s, such as the reduction in the number of students in universities, academies, institutes and, accordingly, the optimization of the number of educational institutions. The way of financing the system of higher education in the new conditions is analyzed. Its important shortcoming is considered. The dependence of the prestige of a higher education institution (HEI) among entrants on the volume of the state order is revealed, as well as

how the volume of state budget expenditures affects the attraction of alternative sources of funding.

Ключові слова. Фінансування ЗВО, чисельність науково-педагогічних працівників, надходження до загального фонду ЗВО, кошторис, співвідношення загального та спеціального фондів, популярність закладу вищої освіти.

Ключевые слова. Финансирование ЗВО, численность научно-педагогических работников, поступления в общий фонд ЗВО, смета, соотношение общего и специального фондов, популярность заведения высшего образования.

Key words. Financing of higher education institution, number of scientific and pedagogical workers, receipts to the general fund of higher education institution, estimates, ratio of general and special funds, popularity of higher education institution.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Зокрема, від рівня вищої освіти в країні залежить якість людського капіталу, його здатність до удосконалення та ефективної реалізації інтелектуальних та творчих здібностей, що, у свою чергу, є фактором впливу на спроможність національної економіки та суспільства в цілому динамічно розвиватися. Проте, будь-які спроби модернізувати систему підвищення рівня якості професійної підготовки не будуть мати жодного практичного сенсу, якщо вони належним чином не забезпечені фінансовою підтримкою.

Державну політику та систему фінансування у вищій освіті активно аналізують у своїх роботах такі українські науковці, як Т. Боголіб, А. Величко, В. Геєць, Є. Стадний, В. Пономаренко, О. Раєвська та інші.

Складна політична, економічна та демографічна ситуація в Україні зумовила значне зменшення кількості здобувачів вищої освіти (рис. 1) та, відповідно, поставила питання оптимізації чисельності освітніх установ з метою покращення фінансового забезпечення тих з них, що здатні надавати освітні послуги, максимально наближені до потреб вітчизняного та міжнародного ринку праці.

Графічне відображення демонструє, що спадаюча тенденція чисельності студентів, починаючи з 2007/2008 навчального року, має

місце як у цілому в системі вищої освіти України, так і в університетах, академіях та інститутах зокрема. Так, за 11 років кількість студентів в усіх ЗВО зменшилась з 2813,8 до 1522,2 тис. осіб та з 2372,5 до 1322,3 тис. осіб в університетах, академіях, інститутах. У зв'язку з цим, для українського уряду постала проблема нераціонального розподілу державних фінансових ресурсів у сфері вищої освіти. Це питання й нині залишається актуальним, хоча деякі шляхи його вирішення були реалізовані. Перш за все, вимушеним кроком у даній ситуації стала реорганізація або ліквідація деяких освітніх установ: станом на початок 2007/2008 н.р. в Україні налічувалось 351 університетів, академій, інститутів, а на початок 2018/2019 н.р. – лише 282, тобто скорочення становило 19,66%.

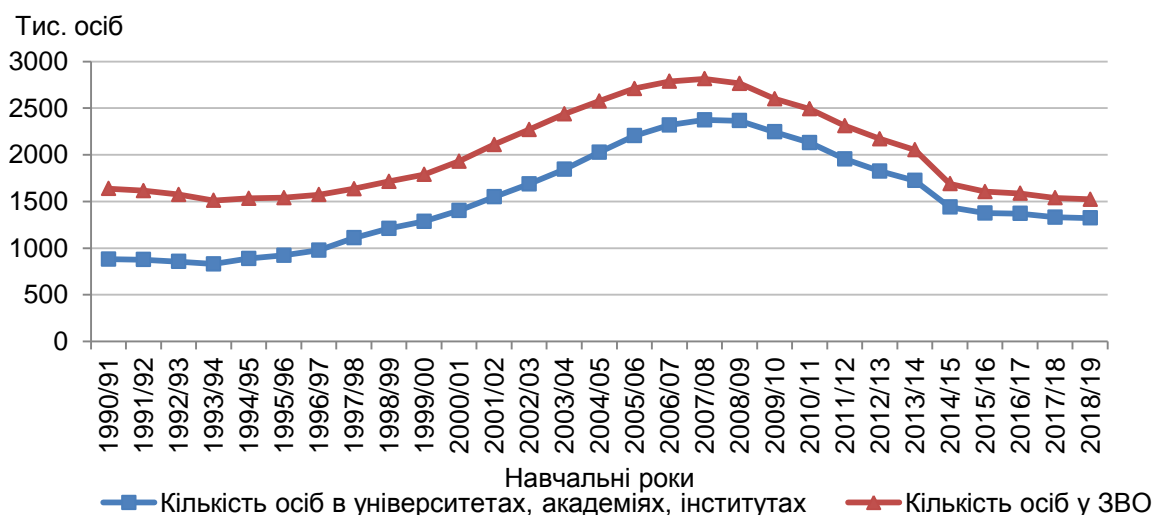

Рис. 1. Кількість осіб загалом у ЗВО України та в університетах, академіях, інститутах на початок навчального року за період з 1990/1991 по 2018/2019 навчальні роки

Однак й цього виявилось недостатньо, оскільки у відносному виразі кількість здобувачів вищої освіти у зазначених ЗВО знизилась на 44%, а число таких ЗВО – на 22%. Але слід пам'ятати, що й негативні наслідки радикальних дій у даному підході неминучі тому, що припинення своєї діяльності будь-яким ЗВО завжди асоціюється з втратою значної кількості робочих місць.

Вища освіта є однією з галузей, якою опікується держава, як суспільним явищем та вагомим елементом на шляху досягнення високих

темрів зростання національної економіки. Основним інструментом державного регулювання фінансових відносин у сфері вищої освіти України виступає державний бюджет - фінансовий план видатків та джерел їх покриття. Державні заклади вищої освіти, як бюджетні установи, кількісний бік процесів бюджетування відображають у кошторисі - основному плановому документі, який підтверджує повноваження щодо отримання доходів та здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання державною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень [1].

Даний документ ЗВО за своєю структурою складається з двох основних частин:

1. видатків загального фонду, які містять обсяг надходжень із загального фонду державного бюджету та розподіл акумульованих коштів;

2. видатків спеціального фонду, які містять обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету та їх розподіл [2].

Складання кошторису є невід'ємною складовою фінансово-економічної діяльності закладу вищої освіти, оскільки згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ», установи мають право брати бюджетні зобов'язання витратити бюджетні кошти на цілі та в межах, установлених затвердженими документами, переліченими у даній Постанові, у тому числі у межах кошторису [3]. Однак, обсяг, рух та співвідношення коштів у кошторисі можна вважати індикаторами ефективності фінансування не тільки окремого досліджуваного університету, академії чи інституту, а й системи вищої освіти загалом.

Крім оптимізації кількості освітніх установ, одним із важливих аспектів реформування системи вищої освіти в Україні стало запровадження нової моделі її державного фінансування. Внесені зміни до Бюджетного кодексу України наприкінці 2017 року передбачають, що обсяг видатків державного бюджету на вищу освіту розподіляється між ЗВО на основі формули, яка має враховувати такі параметри :

- кількість здобувачів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями та спеціальностями і співвідношення вартості освітніх послуг;
- рівень результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників;
- показники якості освітньої і наукової діяльності закладу вищої освіти» [4].

До того ж, методика розподілу обсягів державних коштів на фінансування ЗВО, описана у Доповідній записці Колегії Міністерства освіти і науки України (далі МОН) [5], наголошує на існуванні двох варіантів до побудови формули. Відповідно до першого підходу щорічний розподіл коштів здійснюється за актуальними даними щодо чисельності студентів та якісних показників діяльності ЗВО. Згідно з другим підходом, фінансування базується на досягнутому рівні, з урахування видатків, які були призначені освітнім закладам у попередньому році та з додаванням елементів забезпечення стабільності та запровадження резервного фонду. В умовах перехідного періоду доцільно застосовувати останню формулу. Вона сприяє тому, що високі фінансові надходження минулого року зумовлюють значні надходження і у поточному бюджетному році, та навпаки. Про що йдеться?

Наявність достатньої кількості студентів, як зазначеного вище формоутворюючого фактору, є, загалом, запорукою існування ЗВО. Адже від показників обсягу та контингенту здобувачів вищої освіти залежить чисельність науково-педагогічних працівників, необхідних для забезпечення навчального процесу. Ця величина є нормативною, що, з одного боку, демонструє об'єктивність та сприяє раціональному використанню державних фінансових ресурсів, а, з іншого боку, має негативний вплив на якість освіти. Наслідки демографічної кризи змусили заклади вищої освіти зменшувати кількість штатних одиниць викладацького складу пропорційно зниженню числа студентів. Намагаючись уникнути скорочення, у жорсткій конкурентній боротьбі за збереження існуючої кількості студентів викладачі вдаються до навмисного завищення їх результатів оцінювання. Як результат – зниження рівня професійної підготовки випускників університетів, академій та інститутів, високий рівень безробіття серед молоді,

невідповідність потребам ринку праці, поширення обсягів освітньої міграції.

Крім того, слід відзначити, що відносна стабільність функціонування окремого ЗВО залежить від чисельності здобувачів, що навчаються за державним замовленням, оскільки гарантує надходження до загального фонду ЗВО та, якщо не збільшення, то, принаймні, збереження чисельності професорсько-викладацького складу. Високий рівень пропозиції на отримання вищої освіти за кошти державного бюджету, беззаперечно, обумовлює популярність ЗВО серед абітурієнтів, що прагнуть здобути можливість навчатися безкоштовно. Особливо це стосується професійно неорієнтованої молоді, яка подає заяву на вступ до тих закладів освіти, до яких вона, на її думку, має шанс вступити на бюджет [6].

Отже, проблема полягає в тому, що високий обсяг державного замовлення в окремому ЗВО у минулих роках зберігає таку саму тенденцію й у наступному, навіть якщо потреба у фахівцях, яких готує дана освітня установа, не завжди відповідає потребам народного господарства. Така ситуація, по-перше, гальмує утворення здорового конкурентного середовища на ринку освітніх послуг, штучно надаючи йому диспропорційного характеру, а, по-друге, не мотивує ЗВО державної форми власності активно формувати альтернативні джерела доходів, зокрема за рахунок надходжень коштів фізичних та юридичних осіб як плати за отримання освітніх послуг.

Так, для підтвердження останнього наслідку, проаналізовано обсяги надходжень до спеціального та загального фондів 142-ох університетів, академій та інститутів України у 2019 році, а також їх співвідношення. Результати наведено у табл. 1, у якій представлено ТОП-5 ЗВО, які мають найбільші надходження до загального фонду та, відповідно, найбільші обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, а також ТОП-5 ЗВО з найменшими такими показниками.

Слід додати, що розглянуто видатки на забезпечення здійснення університетами, академіями та інститутами їх основної, освітньої діяльності. Їх обсяг регламентується нормативно-правовими актами на

поточний рік, а саме Законом України «Про державний бюджет України на 2019 рік».

Таблиця 1.

ТОП-5 університетів, академій та інститутів України з найбільшими та найменшими видатками з державного бюджету на забезпечення здійснення ЗВО їх основної, освітньої діяльності у 2019 році

Найменування ЗВО	Усього на рік		Відношення розміру загального фонду до спеціального фонду, разів
	Загальний фонд, грн	Спеціальний фонд, грн	
ТОП-5 ЗВО з максимальними надходженнями до загального фонду			
НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»	1 148 131 600	259 920 000	4,42
Національний університет "Львівська політехніка"	690 466 200	229 635 300	3,01
Національний університет біоресурсів і природокористування України	427 121 100	164 028 316	2,6
Національний авіаційний університет	371 570 800	309 700 000	1,2
Львівський національний університет ім. Івана Франка	369 328 047	216 505 000	1,71
ТОП-5 ЗВО з найменшими надходженнями до загального фонду			
Найменування ЗВО	Загальний фонд, грн	Спеціальний фонд, грн	Відношення розміру спеціального фонду до загального фонду, разів
Харківський торговельно - економічний інститут КНТЕУ	7 063 400	14 500 000	2,05
Азовський морський інститут НУ "Одеська морська академія"	5 689 200	22 666 000	3,98
Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського	5 183 200	20 589 053	3,97
Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ	1 660 200	7 500 000	4,52
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	1 533 600	–	0,00

Оскільки заклади вищої освіти зобов'язані публікувати на своїх офіційних веб-сайтах кошторис на поточний рік та всі зміни до нього [7],

вихідна інформація дослідження формувалася з аналізу офіційних сторінок університетів, академій та інститутів України в Інтернет.

Отже, за наведеною таблицею можна зробити висновок, що першу п'ятірку формують найкрупніші ЗВО України, що володіють тривалою історією власного розвитку та апіорі користуються великою популярністю серед абітурієнтів. У середньому, співвідношення загального та спеціального фондів складає 3:1. Особливе місце у цьому списку посідає Національний авіаційний університет, для якого дане співвідношення наближується до одиниці. Це означає, що високий рівень його іміджевої привабливості заснований не тільки на підтримці держави, а й на прагненні абітурієнтів отримати освіту на контрактній основі саме в даному ЗВО.

Для Топ-5 ЗВО з найменшими надходженнями до загального фонду спостерігається протилежна ситуація: у середньому, співвідношення спеціального фонду до загального становить 4:1.

На існуючу ситуацію можна поглянути під іншим кутом. Проаналізуємо вплив держзамовлення на кількість поданих від майбутніх студентів заяв та фінансовий стан ЗВО. Як вже було зазначено, чим більше бюджетних місць виділено розпорядником бюджетних коштів певному ЗВО, тим більша кількість абітурієнтів матиме шанс їх заповнити. З цього слідує факт, що значний обсяг державного замовлення обумовлює велику кількість поданих заяв від вступників. Дана залежність створює таким ЗВО статус престижних. Великий конкурс на одне бюджетне місце дозволяє здійснювати відбір абітурієнтів на користь вступників з найкращими рейтинговими балами.

Проте, критерій «кількість заяв від абітурієнтів» не повною мірою відображає популярність закладу вищої освіти. Так, за результатами вступної кампанії 2019/2020 н.р. [8] майже половина (49,39%) заяв подані абітурієнтами до 11,27% ЗВО (16 університетів, академій, інститутів), у тому числі й до п'яти освітніх установ з максимальними надходженнями до загального фонду кошторису ЗВО (табл. 1). До кожного з даних 16 університетів подано більше 10 000 заяв.

Втім, співвідношення кількості осіб, зарахованих за контрактною формою навчання до зарахованих за державним замовленням у

більшості випадків або нижче за одиницю, або несуттєво її перевищує. Наразі, саме чисельність студентів, зарахованих на навчання за кошти фізичних та юридичних осіб можна вважати одним з найбільш інформативних показників популярності та привабливості отримання вищої освіти у тому чи іншому ЗВО. Так, наприклад, до таких ЗВО, як Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ та Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського було подано менше 1 000 заяв від вступників. Одночасно, на одну особу, зараховану за державним замовленням, приходиться у середньому 131, 120, 109 та 75 осіб, зарахованих за контрактною формою відповідно.

Таким чином, можна зробити висновок, що відносно невелика сукупність ЗВО, отримуючи значні обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, у ході вступної кампанії здійснює набір вступників з високими результатами зовнішнього незалежного оцінювання, тим самим зарекомендувавши себе привабливими для навчання. У результаті, вони втрачають мотивацію до пошуку альтернативних джерел фінансових надходжень. Фінансування освіти за рахунок надходжень до державного бюджету є ефективним за умов, коли кошти, призначені державою на фінансування освіти, виділялися в достатніх обсягах і на стабільній, об'єктивній основі [9].

Література

1. Кошторис доходів і видатків бюджетної установи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кошторис_доходів_і_видатків_бюджетної_установи
2. Кошторис як індикатор ефективності фінансового забезпечення державних закладів вищої освіти України / М. В. Кладченко // Освіта в постіндустріальному суспільстві
3. Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження

та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ. Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF>

4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (із внесеними змінами і доповненнями) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

5. Про реформування фінансування та економічних відносин у сфері вищої освіти». Доповідна записка Колегії Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/02/pro-reformuv-finansuvannya-ta-ekon-vidnosin-1.doc>

6. Напрями розвитку системи фінансового забезпечення державних ЗВО України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2019/16.pdf

7. Закон України Про вищу освіту від 01.07.2014 № 1556-VII (із внесеними змінами і доповненнями) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/paran65>

8. Освіта.ua - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua/>

9. Регулювання потреби у фахівцях з вищою освітою для національної економіки: методологічне та інформаційно-модельне забезпечення: монографія / Під наук. ред. екон. наук, проф. В. С. Пономаренка, докт. екон. наук, проф. Раєвнєвої О. В.

Виконала студентка
Факультету ЕІ, 1 р.н. магістратури,
групи 8.04.051.100.19.1

Осіпова Ю.С.

Науковий керівник, д.е.н., проф.

Раєвнєва О.В.

Завідувач кафедри статистики і
економічного прогнозування,
д.е.н., проф.

Раєвнєва О.В.